

Sprehodi po knjižnem trgu

Alenka Urh

Peter Svetina: Metuljčki in mehaniki.

Ljubljana: Mladinska knjiga, 2019.

Peter Svetina v miselnih prostorih bralcev nedvomno nastopa kot izjemno ustvarjalno pisateljsko ime; če ne s svojimi pesniškimi zbirkami za odrasle, pa s številnimi odličnimi deli, ki jih je namenil mladim bralcem. Pesnik, pisatelj in prevajalec je mojster različnih literarnih zvrsti, žanrov in oblik, z (mladinsko) književnostjo pa se dolga leta ukvarja tudi teoretsko. Tako smo se imeli v razni, za književna vprašanja relevantni periodiki že večkrat priložnost seznaniti tudi z njegovim poglobljenim strokovnim delom. S tokratno monografijo *Metuljčki in mehaniki: Slovenska mladinska književnost med meščanstvom in socializmom* se je lotil obravnave slovenske mladinske književnosti v tesni navezavi na družbeni kontekst, v katerem se je porajala v času od prve svetovne vojne pa vse do konca sedemdesetih let 20. stoletja (avtor mestoma zavoljo celovitosti premisleka poseže še bližje naši sedanosti in se ozre še dlje v našo preteklost). Umetniške stvaritve namreč ne nastajajo v izolaciji od družbene, politične in duhovne stvarnosti, temveč je slednja na tak ali drugačen način “v neprestanem součinkovanju z umetnostjo, umetnost se odziva na družbena dogajanja” in jih s svojo reakcijo povratno sooblikuje. Zato Svetina pod tokratni teoretski drobnogled ne vzame le literarnega kanona tistega časa, kot bi

šlo za nekaj, kar se v drugačnih okoliščinah ne bi moglo izoblikovati na povsem drugačen način, temveč ves čas sledi tudi širšim družbenim mehanizmom. V slehernem ustoličenju norme umetniškega okusa se namreč zrcalijo vrednote, moralne predstave, oblike znanja in vzorci, ki so reprezentativni za določeno družbo ali kulturo; s te plati je kanonizacija ravno toliko povezana s socializacijskimi cilji kot z estetskimi kriteriji. Avtorjeva ambicija torej ni podati neke vrste sistematičen in celovit pregled domače mladinske ustvarjalnosti, temveč problematizira povezavo med literaturo in njenim zunajliterarnim kontekstom, ki jo je sooblikoval v ideološko turbulentnih časih naše zgodovine. Prav tako ne pretendira na popolno metodološko enovitost, razen seveda kolikor književnost ves čas kontekstualizira z vzporednim družbenim dogajanjem (najsí bo v času nastanka posameznih del ali v času njihove poznejše recepcije), temveč se besedil loteva z različnimi literarnovednimi metodami.

Preden se Svetina loti obravnave duhovnozgodovinskega konteksta, bralca v izvajanje dobrohotno pospremi s kratkim uvodnim poglavjem, v katerem na primeru češkega avtorja Karla Hynka in njegove pesmi *Hrošču trgam nožice* pokaže, kako okoliščine vplivajo na genezo in nadaljnje življenje nekega umetniškega dela, njihovo poznavanje pa obenem znatno poglobi interpretacijske možnosti. Nadaljnja predstavitev kulturno-zgodovinske kategorije meščanstva, ki je temeljno zaznamovala drugo polovico 19. in prvo polovico 20. stoletja, se bralcu tako pokaže kot bistvena in nujna za razumevanje obravnavanih vprašanj.

Ena temeljnih tez dela je, da je za slovensko (mladinsko) književnost v obravnavanem časovnem obdobju bistvena razpetost med dva (kot kaže zgodovina) nezdružljiva niza vrednot: med vrednote meščanstva, ki so se na naših tleh razcvetale v obdobju pred drugo svetovno vojno, ter vrednote socializma, ki so stopile v ospredje v desetletjih po njej. Gre za razdvojenost med vrednostno lestvico, katere vrh predstavljajo individualnost, družina, privatna lastnina, izobrazba, konvencije ... ter nizom vrednot, ki poudarja pomen kolektiva, družbene lastnine, enakosti, poguma ... Čeprav takole na prvi pogled oba pola delujeta precej neproblematično, sta imela oba svoje madeže in razpoke, ki jih Svetina razkriva postopoma, ker pa obravnava predvsem doslej ne dovolj izpostavljene (samo)cenzorske, uredniške in prevajalske posege v besedila v času socialistične "diktature proletariata", se v večji meri posveča zgodovinskim "grehom" slednje. Ti se med drugim odražajo tudi v podobi povojnega literarnega kanona, iz katerega so bili skrbno (čeprav ne vedno sistematično) izločeni avtorji in dela, ki se v tem ali onem pogledu niso skladali z ideali komunističnega

režima. Tako je bilo zlasti iz javnega življenja odstranjeno vse, kar je dišalo po meščanstvu in katoliški cerkvi, poudarjenem individualizmu ali uporou proti avtoriteti.

Svetinov razmislek je predvsem v začetnem delu izjemno jedrnat in kompakten, njegov cilj na tem mestu namreč ni natančna obravnava zgodovinske podlage, temveč družbena kontekstualizacija sočasnega razvoja književnosti. Problematiko slednje avtor predstavi v vsej kompleksnosti; med drugim pokaže tudi to, kako pri oblikovanju povojnega kanona mladinske književnosti ni šlo vselej za bolj ali manj nevidno cenzuro kot sredstvo oblasti, temveč so nekateri avtorji sami revidirali svoja dela zavoljo lastnih idejnih premikov. V tem okviru Svetina obravnava Seliškarjevo *Bratovščino Sinjega galeba* (1936) ter Bevkova romana *Lukec in njegov škorec* (1931) in *Lukec išče očeta* (1932), iz katerih so po vojni izginili sleherni namigi na krščanstvo in sledovi nabožne motivike, precej bolj pa so bile izpostavljene vrednote skupnosti, domovine ... Teoretiki, ki so zaznavali drugačnost povojnih izdaj teh del, navadno niso pisali o tem, za kakšne revizije gre, tako da je bila refleksija večinoma iztrgana iz prvotnega ideološkega konteksta. Prenovljena izdaja Seliškarjevega romana (iz leta 1952) se je nato ponatiskovala vse do leta 2009, leta 2011 pa je prvič izšel ponatis originalne izdaje, in sicer v antologiji slovenske mladinske književnosti med letoma 1920 in 1948 *Pionirji na promenadi*, za katero je izbor besedil napravil prav Peter Svetina, prispeval pa je tudi spremno besedo. *Metuljčki in mehaniki* torej na neki način, kot opozarja notranja platnica knjige, predstavlja teoretsko dopolnitev omenjene antologije. V nadaljevanju avtor obravnava razne uredniške in prevajalske posege v besedila, katerih namen je bil odstraniti ideološko vprašljiva mesta ali izbrisati (v obeh režima) "problematična" prevajalska imena; denimo prevode pravljic H. C. Andersena in bratov Grimm, nekatera dela Julesa Verna, med domačimi deli so bili uredniških intervencij deležni *Butalci*. Svetina lastna izvajanja vestno podkrepi z relevantnimi razmisleki drugih raziskovalcev, ki so tovrstno prisilno ideološko motivirano "evolucijo" najdevali tudi v besedilih, kot so *Knjiga o džungli*, *Ostržek*, *Prigode Toma Sawyerja*, *Pikica in Tonček*, *Heidi*, *Bambi*, *Vinetou* ... Bralca, ki so mu navedena dela pestrila odraščanje in jih je v mladosti z veseljem požiral, neizbežno zaleze zoprnoprprašanje "v kolikšni meri" in "na katerih mestih", hkrati pa se oklepa (brž ko ne naivnega) upanja, da so bili posegi vsaj literarno spretni, če že ne do neke mere tudi estetsko upravičeni. Poleg *Pikice in Tončka* Ericha Kästnerja Svetina podrobneje obravnava še njegovo *Letečo učilnico*, v kateri se je poleg drugih korekcij "božični angel" sprevrgel v precej nesmiselno

zvenečo sintagmo “novoletni angel”; ter *Čudovite prigode vajenca Hlapiča* pisateljice Ivane Brlić - Mažuranić, iz katere prav tako izgine religiozna podlaga. Za avtentičnost obravnave Svetina med drugim poskrbi tako, da relevantna besedila vselej vključi tudi v izvirniku in dileme prepusti hkratni presoji bralcev; kadar je za razumevanje potrebno, pa napravi kratek odmik v biografijo tega ali onega avtorja ter tako še dodatno razširi polje interpretacijskih možnosti.

Raznih sprememb in ideološko motiviranih branj so bili poleg omenjenih besedil deležni kar celotni opusi in zbirke, med katerimi naj omenim zgolj Župančičeve *Mehurčke* in *Metuljčke* Anice Černej; obe deli sta po drugi vojni izšli v precej drugačni obliki, a pod istim naslovom. *Metuljčke* izpostavljam tudi zato, ker jim Svetinovo delo dolguje del naslova, drugi del (*mehaniki*) pa najverjetneje izvira iz pozneje obravnavanih *Avtomoto mravelj* Jožeta Snoja, na primeru katerih avtor (poleg Suhodolčanovih *Stopinj po zraku*) obravnava subverzivnost določenih proznih del iz sedemdesetih let preteklega stoletja. Če se ozremo še po prenesenem pomenu, ki veje iz naslova, je stvar očitna: metuljčki bržkone označujejo otroškost, svobodo, spontano umetniško domišljijo, medtem ko mehaniki priklicujejo asociacije, zaznamovane z avtomatizmom, mehanskostjo in trdim kolesjem sistema. V poglavju o uredniškem programu Mladinske matice in pozneje Mladinske knjige avtor pokaže, kako je bil s ponatisi nekaterih del iz časa med vojnama umetno ustvarjen vtis založniške kontinuitete medvojne in povojne mladinske literarne ustvarjalnosti, čeprav velik del repertoarja zaradi nezdržljivosti ideologij ni bil ponatiskan. Pri tem je bila v precejšnji meri “ohranjena kontinuiteta avtoric in avtorjev (izločeni so avtorji krščanskega in meščanskega kroga), kontinuiteta besedil je ohranjena delno (v največji meri so izločena besedila s krščansko tematiko in motiviko), duhovna kontinuiteta (pluralnost svetovnih nazorov) pa je prekinjena”. Ob povedanem vtis, da se je v povojni čas ohranilo najboljše iz časov med vojnama in da so bili glavni kriteriji za izbor estetski in ne idejni/ideološki, izdaja precej popačeno sliko realnega stanja. Svetina se nazadnje loti še zelo zgoščenega pregleda različnih literarnozgodovinskih obravnav književnosti te dobe ter ugotavlja, da je nabor kanonskih avtorjev/-ic v času po vojni postajal iz leta v leto ožji; celoviteje in nazorsko neobremenjeno so se začeli z medvojno literaturo ukvarjati šele v zadnjih dveh desetletjih. Čisto za konec lahko beremo še premislek literarnih žanrov nonsensa in kriminalke v opisanih družbenih okoliščinah – oba sta v svojem izvornem okolju namreč plod meščanske družbe in njenega zaupanja v znanost ter

institucije meščanskega reda, zato ne preseneča, da sta se pri nas razvila zelo pozno in z relativno majhnim številom predstavnikov.

Problematično pri vseh navedenih posegih je med drugim tudi to, da razen v prvi povojni izdaji v nadaljnjih ni več označeno, da so bila besedila spremenjena – tako je resnica pogosto utonila v pozabo, bralci pa s(m)o imeli vtis, da beremo dela, kakršna so svoje čase nastala. V devetdesetih letih so uredniki tovrstne spremembe sicer začeli popravljati, nekatera besedila pa so še danes dostopna zgolj v podobi, ki je ustrezala budnemu očesu tedanje družbene ureditve.

Nedvomna odlika Svetinove monografije je, da spretno pokaže drugo plat resničnosti, ki je bila dolga leta zakrita, in razkrinka umetniško kanonizacijo kot neneutralni proces, ki se ne ozira le na umetnostne in estetske kriterije, temveč kroji tudi na podlagi vsakokratnih (bolj ali manj izrazitih in brezprizivnih) idejnih ter ideoloških postulatov. Bržkone vsaka doba pozna svoje metuljčke in svoje mehanike (razlika je nedvomno bolj v stopnji in radikalnosti delovanja kot v samem obstoju), zato je s stališča verodostojnosti (literarno)zgodovinskega spomina prav, da se jih razkrije in izpostavi. Svetina kot večši snovalec raznovrstnih domišljijjskih stvarnosti poleg tega tudi iz lastnih izkušenj ve, kako se vanje vpleta niti skritih sporočil, ta pisateljska avtoriteta pa se vsekakor kaže v izjemnem poznavanju obsežnega korpusa besedil, gibkosti interpretacij in spretnosti jezikovnega izraza. Verjetno bi se dalo nekatera besedila in posege v dela, ki se znajdejo v središču razpravljanj, brati tudi drugače, na kar na nekaj mestih opozori tudi sam avtor. Svetina se je torej s svojo monografijo pogumno lotil enega najturbulentnejših obdobj naše zgodovine in prepričljivo pokazal, kakšne podobe je v mladinski književnosti risala stvarnost precejšnjega dela preteklega stoletja, to pa je storil natančno in dovolj previdno, da se bralec zave določene mere interpretacijske odprtosti in večplastnosti.